

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

ПРОКОПОВИЧ ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

УДК 262.7 + 246 (477)

**ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТРАДИЦІЇ
У РЕЛІГІЙНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

17.00.01 – теорія і історія культури

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України, м.Рівне.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор,
ВИТКАЛОВ Володимир Григорович,
Рівненський державний гуманітарний
університет, завідувач кафедри культурології

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
ПЯСКОВСЬКИЙ Ігор Болеславович
Національна музична академія України
ім.П.Чайковського, професор кафедри теорії музики;

кандидат мистецтвознавства,
ПАРХОМЕНКО Ніна Володимирівна
Національний художній музей України,
провідний науковий співробітник;

Провідна установа: Харківський державний інститут мистецтв
ім.П.Котляревського, кафедра української
культури, Міністерство культури і мистецтв України,
м. Харків.

Захист відбудеться "25" серпня 2002р. о 15⁰⁰ год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському
національному університеті культури і мистецтв (01133, м.Київ,
вул. Щорса, 36).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського національного університету культури і мистецтв (01133,
м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розісланий "24" травня 2002р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Булатова Е.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У розробці цілісної концепції історичного розвитку національної культури в Україні фундаментального значення набувають дослідження всіх її складових, серед яких особливе місце посідає вивчення життєдіяльності української діаспори в контексті загальнонаціонального культуротворчого процесу. Своєю вагомістю й резонансом у світі українська західна діаспора впродовж XX століття сприяла утвердженню національного престижу та забезпечувала перспективу етнокультурного відродження.

Цілком закономірно, що отримання знань про культуру українських переселенців, її структуру та функції, є одним із завдань сучасного українського суспільства задля його подальшого розвитку, розробки нових концепцій збереження культурного надбання України та втілення глобальної культурної ідеї – всеукраїнського єднання. Це підкріплено й Національною програмою “Закордонне українство на період до 2005 року”, спрямованою на злиття двох самобутніх конструктивів національної культури – діаспорної та українотеренної. Посилення культурних зв'язків між Україною та діаспорою поставило на порядок денний чимало нових проблем, що потребують всебічного наукового вивчення й практичної реалізації.

Актуальність дисертаційного дослідження полягає в розкритті феномену функціонування національної традиції у культурі української діаспори. Науковий інтерес викликає питання осмислення емігрантом вітчизняної традиції у взаємозв'язку та взаємопереході минулого й сучасного. Його розв'язання спонукає і до глибшого теоретичного аналізу національної самобутності, що випромінює у великий радіус, навіть за межами етнічно визначеної території.

Окремого вивчення й обґрунтування вимагає специфіка творчості українського митця-емігранта, у художньо-творчому акті якого віддзеркалюється взаємодія національних та іонаціональних культурних цінностей. До того ж, потрапивши у “пастку” соціально-політичних відносин нового суспільства та герметично замкнута структура еміграційних громад, творча еліта української діаспори демонструє різні моделі взаємодії власної національної традиції й художніх цінностей інокультури. У цьому аспекті особливий інтерес являє мистецтво української діаспори другої половини XX століття, у якому найбільш динамічно простежується світоглядний плюралізм українських переселенців.

Теоретико-культурологічний та мистецтвознавчий аналіз художніх творів представників української західної діаспори другої половини ХХ століття дає підставу припустити, що в умовах інонаціонального середовища спостерігаються три провідні тенденції щодо осмислення традиційної культури – консервація, синтез, трансформація. Кожна тенденція виявляє досить виразний і специфічний спосіб опрацювання національної традиції, заснований на закономірностях світоглядних орієнтирів зарубіжних українців. Відтак, доцільним є дослідження трьох моделей емігрантського світогляду (консервуючий, синтезуючий, трансформуючий).

Окреслення цих культуротворчих процесів здійснено на прикладі релігійного мистецтва української діаспори досліджуваного періоду, оскільки в його зразках чи не найвиразніше відображені зміни світоглядних орієнтацій еміграційного середовища. Даний аспект проблематики видається доволі важливим і з огляду на історичну ситуацію розвитку вітчизняної церковної культури в цю добу, коли, внаслідок ідеологічних процесів радянської дійсності, збереження духовних цінностей нації здебільшого переклали на себе українські переселенці. Такий підхід до аналізу зумовив вибір художніх зразків релігійного мистецтва української діаспори, які, репрезентуючи діяльність митців-емігрантів у різних країнах світу (США, Канади, Австралії, Франції, Австрії, Німеччині), виявляють загальнонаціональні культурно-мистецькі процеси інтерпретації церковної традиції у художній творчості.

Зв'язок з науковими планами, програмами. Робота виконана в рамках Національної програми “Закордонне українство на період до 2005 року” та Рівненської обласної програми “Українська діаспора на період до 2002 року” (Наказ обласного управління культури №62 від 27.05.99.). Дисертаційне дослідження здійснене на кафедрі культурології Рівненського державного гуманітарного університету в рамках комплексної теми: “Українська культура: історичний аспект”.

Об'єктом дослідження обрано релігійне мистецтво української діаспори другої половини ХХ століття.

Предмет дослідження - формування основних напрямів інтерпретації національної традиції у релігійній творчості митців-емігрантів.

Мета дослідження полягає у визначенні специфіки світогляду українських переселенців, що обумовлює домінуючі тенденції розвитку релігійного мистецтва в діаспорі. У відповідності з метою поставлено такі завдання:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади системного дослідження релігійної культури української діаспори;
- розкрити специфіку формування домінуючих моделей емігрантського світогляду українців, орієнтованого на національне самовизначення;
- розглянути моделі емігрантського світогляду як регулюючі та формотворчі конструкти релігійного мистецтва;
- проаналізувати художні явища релігійної культури української західної діаспори другої половини ХХ століття (церковна архітектура, іконопис, культова музика);
- простежити функціонування та розвиток національної традиції у релігійних творах митців-емігрантів;
- виявити провідні стилеві та жанрові орієнтації у релігійній творчості зарубіжних українців.

Методологічною основою дисертації стали концепції вітчизняної та зарубіжної україністики, зокрема, праці релігійних діячів і вчених Митрополита Іларіона, С.Ярмуса, С.Савчука, Л.Силенка, В.Шаяна, В.Євтуха, І.Мірчука, Ю.Шереха, М.Шлемкевича. Базовими в роботі є мистецтвознавчі дослідження художньої культури української діаспори Б.Ірюка, В.Чорновуса, Д.Степовика, С.Павлишин, Л.Кияновської, М.Антоновича, на матеріалі яких здійснено системний розгляд процесу опрацювання національної традиції у релігійній творчості митців-емігрантів досліджуваного періоду.

Поставлені завдання обумовили звернення до найрізноманітніших методів дослідження у сфері гуманітарного знання. *Аналітичний* – для вивчення наукової літератури з даної проблеми, *конкретно-історичний* – при аналізі фактологічного матеріалу духовної діяльності українських еміграційних громад; *типологічний* – у визначенні ідейно-естетичних засад переселенців; *історико-стилістичний і структурний* – у характеристиці художньо-мистецьких зразків релігійної культури зарубіжних українців; *компаративний* – при зіставленні естетичних і стилістичних параметрів сакрального мистецтва української діаспори та національної й інонаціональної традицій.

Наукову новизну дослідження визначає вперше запропонована у вітчизняному мистецтвознавстві спроба комплексного аналізу та оцінки релігійного мистецтва української діаспори другої половини ХХ століття (архітектура, живопис, музика).

Значимість дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше:

- обґрунтовано концепцію культуротворчого процесу в українській діаспорі, який виявляє діалектику відношень національної й інонаціональної традиції;
- здійснено теоретико-культурологічне осмислення моделей емігрантського світогляду - консервуючий, синтезуючий, трансформуючий;
- для аналізу світоглядних орієнтирів українських переселенців використано матеріали з галузі релігійного мистецтва, які дають можливість простежити механізм взаємодії національної традиції й цінностей культури нового суспільства ("своє - чуже");
- виявлено різні методи опрацювання національної традиції у творчості українських митців-емігрантів - реставрація, модифікація, метаморфоза;
- з'ясовано особливості художньої діяльності зарубіжних українців, спрямованої на національну самореалізацію;
- в науковий обіг уведено ряд нових понять для визначення особливостей розвитку національної традиції у культурі діаспори.

Практична цінність дисертації полягає в поглибленні та розширенні наявних у вітчизняній науці знань про специфіку функціонування національної культури за межами України. Виявлені в діаспорі моделі світоглядних орієнтирів, спрямованих на національне самовизначення, слід розглядати як механізми, що відповідають за трансляцію культурної спадщини. Концептуальні підходи дослідження можуть слугувати для подальшої розробки проблем національної екзистенції зарубіжних українців, осмислення психології творчості митців-емігрантів, наукового вивчення різноманітних жанрів художньої культури українських переселенців.

Теоретичні положення та результати дослідження рекомендовано для використання як у науковій, так і в навчальній діяльності, зокрема у підготовці відповідних розділів підручників з історії української культури, при побудові лекційних курсів із культурології, сучасного мистецтва, релігієзнавства. Висновки дослідження й ілюстративний матеріал релігійного мистецтва української діаспори відкривають нашому суспільству самотній пласт національної духовності і сприяють розробці актуальних проблем культурного розвитку та міждержавних контактів українців.

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено у зміст курсів "Історія української музики", "Історія мистецтв", "Музична

культура української діаспори”, що входять до навчальних планів Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (довідка №664 від 25.10.01); “Українська культура”, “Українська музична література”, “Світова музична література”, які викладаються в Рівненському музичному училищі (довідка №163 від 15.11.01); у циклі лекцій “Музика української діаспори” для слухачів творчої лабораторії шкіл естетичного виховання Рівненського факультету Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв (довідка №03190 від 08.05.01).

Апробація результатів дослідження. Матеріали й проблеми, що розглядаються в дисертації, викладені в доповідях на науково-практичній конференції “Діячі науки і культури рідного краю” (Рівне, 1995р.), Міжнародній науковій конференції “Роль християнства в утвердженні освіти, науки та мистецтва” (Рівне, 2000р.), Всеукраїнській науковій конференції “Пряма та представницька демократія: досвід та перспективи” (Рівне, 2002р.), щорічних науково-практичних конференціях Рівненського державного гуманітарного університету (2000, 2001, 2002рр.), на науково-методичних семінарах кафедри культурології РДГУ, де дисертацію й обговорено.

Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображено в 9 одноосібних публікаціях.

Структура дисертації, обумовлена логікою дослідження, складається зі вступу, чотирьох розділів і висновків, списку використаних джерел (203 найменування, з них 8 іноземною мовою) та трьох додатків. Основний зміст роботи викладено на 170 сторінках, загальний обсяг – 225с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано вибір теми та її актуальність, вказано мету й завдання дослідження, визначено об’єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення дисертації, відображено апробацію результатів дослідження.

У першому розділі - “Стан наукової розробки теми” - проаналізовано рівень вивченості проблеми, джерела та методологічні засади дисертаційного дослідження.

Філософські рефлексії над категорією “національного” є набутком романтичного періоду західноєвропейської культури. Ідеалістичні погляди О.Шпенглера про духовну сутність нації знайшли

продовження й у наукових дослідженнях ХХ століття, присвячених проблемі життєдіяльності еміграційних громад, у культурі яких національний чинник посідає вагомe місце.

Актуалізація краєзнавчої тематики в українській науці впродовж останнього десятиліття спричинила розробку досліджень, пов'язаних з аспектами культуротворчого процесу української діаспори (В.Трошинський, М.Гльницький, М.Лупул, Я.Розумний). У новій історичній реальності незалежної України виникла потреба розширення знань про українців у світі, що зумовило появу наукових досліджень статистичного й довідникового характеру А.Шлепакова, С.Лазебника, В.Наулка, Ф.Заставного.

Більшість монографічних досліджень розглядають культуру української діаспори на прикладі однієї з країн проживання переселенців. Цінними щодо цього є праці В.Євтуха, О.Ковальчука, Л.Преварської, М.Марунчака, спрямовані на вивчення культури українців у Канаді, а саме: проблеми взаємодії етнічної групи та канадського суспільства як основи культурного розвитку української спільноти. Подібні питання етнокультурної самоідентифікації українців у країнах Південної та Північної Америки розглядають З.Попова, Я.Закревська, М.Рубець. У їх працях особливо гостро дискутується проблема осмислення емігрантом національної традиції, яка, безперечно, має право на історичну перспективу в нових умовах життя українців.

У зв'язку з розробкою специфіки функціонування національної традиції у культурі української діаспори, передусім акцентується проблема віровизначення українських переселенців та інтерпретації вітчизняної релігійної культури як найсуттєвішої ознаки національного характеру. У цьому аспекті цінні історико-теологічні дослідження С.Савчука, Ю.Мулика-Луценка, М.Марунчака, В.Мокрого, які містять фактологічний матеріал церковного устрою зарубіжних українців.

Досліджувана тема знайшла висвітлення у мистецтвознавчих студіях, спрямованих на аналіз релігійної культури української діаспори. Досягнення храмового будівництва українських переселенців розглянуті у працях В.Чорновуса, Р.Павлишина, А.Баран. Започаткований ними структурно-типологічний метод аналізу церковної архітектури розширює можливості вивчення проблеми збереження національної традиції у культових спорудах еміграційного середовища.

Провідним тенденціям розвитку української ікони за межами України присвячені публікації С.Гординського, Г.Скок-Друзюк,

В.Поповича. Спробу стильового визначення іконописного мистецтва української діаспори здійснив Д.Степовик, зосереджуючи увагу на інтерпретації митцями-емігрантами канонів національної церковної традиції. Окремі аспекти вивчення релігійної музики композиторів-емігрантів здійснено в монографічних працях С.Павлишин, Т.Даник.

Важливий дослідницький матеріал містять наукові розвідки стосовно вияву національної самобутності емігрантів, яка взаємообумовлює функціонування національної традиції у релігійному мистецтві українських переселенців. У рамках досліджуваної теми слід відзначити праці науковців української діаспори, які започаткували вивчення характеру поведінки емігрантів щодо національного питання, від розв'язання якого залежало й їхнє майбутнє – насамперед статус у інонаціональному середовищі.

Для визначення специфіки поведінки емігранта в новому суспільстві українські вчені діаспори використовували типологічний метод, проводячи свої дослідження на аналогії з відомими прототипами, передусім української історії та світової літератури (у М.Шлемкевича – М.Гоголь, Г.Сковорода, Т.Шевченко; у Є.Маланюка – М.Гоголь і Т.Шевченко; у Ю.Шереха – Дон Кіхот і Санчо Панса). А.Княжинський виклав теорію національного самовизначення на засадах філософських узагальнень (патріотизм, альтруїзм, егоїзм). Проблеми національної екзистенції, розглянуті в аспекті сприйняття емігрантом національної культури, зазначені в роботах С.Ярмуса (“музейне збереження” – “культуралізм”) і О.Грабович (позитивне й негативне ставлення до нового суспільства та “акомодация” – поєднання двох традицій).

Науковий доробок українських вчених заклав підґрунтя для поглиблених культурологічних розробок та констатував, що теоретичне осмислення провідних напрямів розвитку національної традиції в релігійному мистецтві української діаспори другої половини ХХ століття досі не було предметом спеціального аналізу.

Другий розділ – **“Консервуючий напрям у релігійному мистецтві української діаспори”** – присвячений дослідженню реставрації національної церковної традиції у творчості митців-емігрантів.

У першій частині “Фактори формування моделі консервуючого світогляду” окреслюються світоглядні орієнтири певної групи митців українських еміграційних громад, яка принципово зберігає у своїх творах стилістичні ознаки вітчизняного мистецтва минулих віків. Зазначається, що “поетикальна несучасність” митців-емігрантів

обумовлена багатоконпонентними факторами впливу на їх духовну конституцію. Насамперед, домінантою світосприйняття українців, орієнтованого на непорушні істини буття (“абсолютна правда”), що уособлюються в національних символах. Відтак, у центрі уваги емігранта опиняється вітчизняна культурна спадщина як основа його духовного існування.

Збереження національної традиції пов'язане і з політичними інтересами зарубіжних українців. Перебування у новій країні вони осмислюють як організацію нового етапу національного відродження. Тому, спрямування мистецтва на типові стильові моделі минулого частково орієнтоване на державотворення. Консервація національної традиції у діаспорі зумовлена реакцією на знищення більшовицьким режимом вітчизняної культури в Україні. Водночас, така орієнтація в розвитку культури української діаспори сприяє послабленню процесу асиміляції переселенців, особливо молодшого покоління.

Консервуючий напрям визначає певне ставлення до релігійної тематики в художніх творах митців української діаспори. Обґрунтовується твердження, що церква виконує в житті українських переселенців важливу етнозахисну функцію. Для більшості емігрантів збереження національної церковної традиції є своєрідним маніфестом їхньої етнічної приналежності. Трактують церкву, позначене патріотичним колоритом, породжує оригінальні мистецькі композиції, у яких автор виражає етико-філософські концепції еміграційного середовища. Художньо-творчий акт митця виявляє свідому консервацію найбільш виразних ознак вітчизняного сакрального мистецтва минулого, вступаючи в опозицію до естетичних смаків інонаціональної культури.

Друга частина “Реставрація національної традиції в релігійній творчості митців-емігрантів” спрямовано на дослідження художніх явищ духовної культури української діаспори.

Аналізуючи церковну архітектуру, виявлено збереження яскраво виражених стильових ознак вітчизняного храмового будівництва різних регіональних форм: карпатських дерев'яних зрубних церков - Івана Хрестителя у Гантері (арх. І.Жуковський), св. Володимира у Глен Спей (арх. А.Осадця); культового зодчества XVII-XVIIIст. - церква св. Іллі у Врокстоні; київського архітектурного бароко - церква Преображення у Пайн-Рівері.

Наведений аналіз іконопису українських митців-емігрантів підтверджує наявність у діаспорі сакрального живопису, який стилізує українську ікону минулих століть. У середньовічній манері трактує

біблійні образи І.Микитин ("Марія"), школу західноукраїнського живопису ренесансно-барокової епохи наслідує В.Лазарович-Сенчук ("Святий Андрій Первозваний з житієм"). Орієнтація на стильові принципи класицизму характерна для творчості П.Липинського. Отже, іконописці діаспори демонструють реставрацію різноманітних стильових зразків національної традиції.

Проаналізовані музичні твори клерикального жанру композиторів-емігрантів виявляють орієнтацію на певний канон церковного богослужіння (греко-католицьку та православну літургію). Переважно розповсюджена в українській діаспорі західноукраїнська церковна традиція, що є генетично рідною композиторам-емігрантам.

Багатожанрово представлена культова музика у творчості М.Федоріва, який, наслідуючи засади "перемиської школи", відродив повноцінний репертуар західноукраїнських ритуальних відправ (Літургії, Єрусалимська Утрєня, Воскрєсна Утрєня, Вєчїрня з Литїєю). За зразок богослужбових циклів він обрав галицьку церковну традицію (самолївку). На прикладі культової музики М.Федоріва проїлюстровано консервативні орієнтації композитора-емігранта, що виражені і в його науковій роботі.

Натомість, А.Гнатишин залучив до своєї творчості наспїви галицької та кїївської традицій. Прагнучи зберегти всю багатогранність української церковної музики, він у кожному творі зазначив тип використаних наспїв ("Вїсім тропарїв воскрєсних і прокїменїв західноукраїнських розспїв та вїсім прокїменїв кїївських розспїв"). У той же час, основним принципом культових жанрїв І.Соневицького є орієнтація на лисєнкївську стилїстику.

В опрацюванні жанрїв паралїтургїйної музики митцї-емїгранти звернулись до стильових моделей: композиторїв XVIII ст. (А.Гнатишин – обробка творїв Д.Бортнянського; І.Соневицький – у манерї А.Веделя); перемиської школи (А.Гнатишин, М.Федорїв); лисєнкївської стилїстики (І.Соневицький). Отже, зазначений характер творчостї митцїв-емїгрантїв зумовлює реставрацію національної традиції, водночас, екстраполює діяльність представникїв української діаспори на рівень ексклюзивної старомодностї.

У третьому роздїлі - "Синтезуючий напрям у релїгїйному мистецтві української діаспори" - визначено модифїкацію національної традиції у художній культурї зарубїжних українцїв.

У першїй частинї "Чинники формування моделї синтезуючого свїтогляду" констатується, що в умовах емїграції українськї переселєнцї зумїли створити "нову концепцію нашого часу", у якїй

перетинаються актуальні питання національного відродження та природній процес інтеграції в сучасне соціокультурне середовище. Світогляд емігранта базується на двох джерелах – національній традиції та інонаціональних культурних цінностях, порушуючи проблему компромісного вирішення питання свого перебування в новій країні.

Істотно змінюється ставлення до духовної спадщини генетично рідного етносу. Національна традиція усвідомлюється емігрантом як квінтесенція багатовікового досвіду вітчизняної культури, як своєрідний моноліт різних стилістичових пластів, у якому минуле інтегрується у сучасність. Художній твір визначає поєднання різночасових і полінаціональних параметрів, одночасно проєктуючись на дві культури – своїх предків і новонабутої країни.

Розв'язання проблеми української віри частина переселенців конкретизує в переході до справжнього національного віросповідання, засновуючи в країні свого перебування нову форму української релігії – РУНВіру (Рідна Українська національна Віра), народження якої Л.Силенко пояснює політичними потребами нації. У драматичному протистоянні “старої” та “нової” віри відбувається модифікація культових жанрів вітчизняного релігійного мистецтва. Цей процес збагачується впливом інших систем вірування, у зіставленні з якими найбільш виразно постає самотутність національної церковної традиції.

У другій частині “Модифікація національної традиції у релігійній творчості митців-емігрантів” розглядаються механізми стильового синтезу у творчості представників української діаспори.

Аналіз зразків церковної архітектури в українських громадах доводить появу в храмовому будівництві “неукраїнських стилів” та народження компромісного варіанта поєднання в одному проєкті рис національної традиції й сучасної конструкції. Ідея синтезу вітчизняного храмового зодчества та світових досягнень церковного будівництва виражена у проєкті храму св. Миколи у Вінніпезі, церкві св. Покрови у Вейвіллі (арх. Сміт і Трейсі), церкві Різдва Богородиці в Ніагара Фолс (арх. І.Стецюра), церкві св. Андрія Первозванного в Саут Бавнд Бруці (арх. Ю.Кодак). Тенденція стильового синтезу символізує зв'язок минулого і сучасності.

Стильовий синкретизм у релігійному малярстві української діаспори виявляє механізм поєднання різностильових джерел, у якому спостерігається вибір стильового прототипу та його “модернізація” через використання елементів інших малярських технік.

Неовізантійський стиль притаманний творчості П.Холодного ("Благовіщення"), С.Гординського (мозаїка "Володимир Мономах") та Ю.Мокрицького, де джерелом композиційних рішень є традиція константинопольської школи, оновлена різноманітними техніками виконання.

Багатоманітність стильових джерел визначає манеру О.Мазурика, який, узявши за основу традиції вітчизняного середньовічного іконопису, збагатив їх рисами західноєвропейського середньовіччя, ренесансу та сецесії (іконостас церкви св. Володимира в Сен-Жермен). Ідея оновити ренесансну ікону, поєднавши її з іншими стильовими елементами, визначає манеру робіт Х.Дохват ("Вишгородська ікона Богородиці"). Наявність в одному творі стильових прикмет різних історичних періодів і національних шкіл обумовлює стильовий синкретизм як основу творчості українських іконописців.

Звертаючись до написання культових музичних жанрів, представники синтезуючого напрямку модифікують усталені канони, переорієнтовуючи композицію з літургійної у паралітургійну. Цей процес розглядається на прикладі аналізу Літургії З.Лавришина, в композиційнішому вирішенні якої використані галицькі церковні традиції XIX ст. та духовного концерту XVIII ст. При цьому, культовий твір З.Лавришина оновлюється прийомами звукопису пізньоромантичної стилістики й технікою музичного письма французької композиторської школи XX століття (вплив А.Жоліве).

У процесі дослідження виявлено, що змішування різних жанрових моделей релігійної музики характерне "Тропарям воскресним" З.Ліська. Написаний на основі мелодій богослужбової практики, цей твір більше належить до паралітургійного жанру – хорової сюїти, орієнтованої на світське концертне виконання.

Відчутно модифікується і жанр паралітургійної музики – хоровий концерт. Аналіз Концерту IX "Сей день" Д.Бортнянського в обробці З.Лавришина дає підставу зробити висновок, що сучасний композитор-емігрант докорінно реформує специфіку духовного концерту, який первісно мав акапельний склад виконання, а в обробці З.Лавришина – доповнюється оркестровим супроводом.

У дослідженні виявлено, що композитори синтезуючого напрямку творчості презентують оригінальні музичні композиції, в яких національна традиція знаходить нове, незвичне трактування. На підтвердження цього розглядається "Молитва" А.Рудницького, що має аналогів культового жанру в українській культурі. Автор осмислює

свій твір як нову форму національного богослужіння. Отже, процес адаптації українських емігрантів до нових умов життя породжує секулярну модель національної релігійної культури, магістральною тенденцією якої є об'єднання стилевих прикмет української церковної традиції з художніми смаками сучасного суспільства.

У четвертому розділі - **“Трансформуючий напрям у релігійному мистецтві української діаспори”** - простежується тенденція перетворення національної традиції у художній культурі української діаспори.

У першій частині **“Аспекти формування моделі трансформуючого світогляду”** розглядається проблема переосмислення українськими переселенцями національної традиції під впливом світоглядних ідеалів інокультури, у результаті якого відбувається переродження вітчизняних культурних цінностей у прагматичних модусах **“змодернізованого космополітичним формалізмом”** суспільства. Здійснений емігрантом моральний вибір на користь нової країни породжує оригінальну концепцію осмислення національної традиції як гри в національне - **“It is fun to be Україна”** (вислів С.Ярмуса). Принципово важливим є відособлення переселенця від національної традиції, яка сприймається лише як детонатор до майбутньої дії. Використовуючи зовнішню оболонку художніх цінностей української культури, він проєктує в ній і розгортає власну фантазію, виражену в ідеї **“гри масок”**.

Вільне комбінування й зіставлення елементів національної й інонаціональної культури у співзвучній єдності різночасових і просторових параметрів, де першоімпульс автентичних формул вітчизняної культури розшаровується в наскрізь сучасному художньо-мистецькому явищі, утворюючи лише легке, ілюзорне відлуння праджерела - у такий спосіб і формується зміст українського еміграційного світогляду трансформуючого напрямку. Вилучена з ціннісного контексту національна традиція трансформується в інший оцінювально-смысловий ряд, підпорядкований світоглядній системі інокультури.

Цей процес відрізняє трактування представниками української діаспори трансформуючого напрямку релігії прадідів, яка суб'єктивно інтерпретується, декодується у етико-філософську систему сучасної культури. Спадкоємці християнської віри, зарубіжні українці йдуть шляхом сходження-розходження не тільки двох гілок християнства (католицизму і православ'я), але й архаїчного язичництва. У цьому

зрошенні духовних цінностей культури митець-емігрант прагне розв'язати проблему універсальної, загальнолюдської віри.

Друга частина “Метаморфози національної традиції у релігійній творчості митців-емігрантів” розглядає мистецькі твори художньої культури українських переселенців, окреслюючи механізм метаморфоз, яких зазнає національна традиція.

У церковній архітектурі виявлено відвертий відступ від традиційних уявлень про структуру українського храму. Такі будівлі гармонійно баланують в архітектурному ансамблі сучасного урбанізованого міста. Лише поодинокі деталі вітчизняного зодчества нагадують про українські “корені”. У цьому аспекті розглядаються архітектурні проєкти Р.Жука (храм св. Євхаристії в Торонто; церкви св. Степана у Калгарі, св. Йосифа у Вінніпезі). Пошуки нових архітектурних ідей визначають творчість молодого архітектора З.Городинського.

На підставі аналізу зразків живопису митців трансформуючого напрямку підтверджується думка про наявність у сучасному мистецтві зарубіжних українців релігійної атрибутики, розчиненої у системі складних філософських роздумів митця над проблемами буття. Поліфонічна стильова техніка з ознаками сюрреалізму, фовізму, експресіонізму, змішуючись із національною традицією декоративно-прикладного мистецтва (гончарства, вишивки, кераміки) та канонами християнського іконопису, визначає художню манеру, насамперед, Е.Андієвської (“Розп'яття з пристоячими”), П.Лопати (“Світ християн”, “Українська Голгофа”), Х.Зелінської (“Краєвид ікон”), Н.Гусар (“Мадонни з Акапулько”), Я.Гніздовського.

Розглядаючи музичні твори композиторів-емігрантів, доведено, що суто клерикальних жанрів у митців цієї групи не виявлено. Однак, релігійна символіка сполучається з етико-філософськими концепціями світських творів. Це й дає підстави залучити їх до аналізу. На ґрунті фольклорних джерел осмислює національні релігійні образи М.Кузан у циклі “Давидові псалми” (на сл. Т.Шевченка). Комплекс виразових засобів хорових мініатюр апелює до принципів коломийки. Проте питомі риси фольклорного жанру “розчиняються” у системі художніх смаків сучасного французького мистецтва.

Аналізується ряд творів В.Балея (Концерти для скрипки з оркестром №1, №2, Ноктюрн №5, Симфонія №2), у яких автор використовує жанрові ознаки церковної музики різних конфесій – православ'я, католицизму, протестантизму, а також естетичні засади європейської та східної художньої культури. Ця теза розкрита на

прикладі фортепіанного ноктюрна, інспірованого новелою Р.Акутагави “В гаю” та скомпанованого за схемою ізометричного мотету та серійної техніки. Натомість, скрипкові концерти виявляють зв’язок з культовими жанрами латинського (Концерт-реквієм №1) та східного обрядів (Концерт №2 в тисячоліття Хрещення України). Зазначена трансформація культових жанрів та фольклорних джерел у музичних творах В.Балея виявляє стильові ознаки сучасного мистецтва.

Відтак, проблема суміщення різночасових і різнонаціональних параметрів вирішується у творчості митців-емігрантів трансформуючого напрямку в існуванні неостилів – неоромантизму, неофольклоризму, неокласицизму з доволі вільним використанням ознак національної традиції.

Результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Вивчення процесів розвитку національної культури в сучасній науці передбачає обґрунтування відповідної сфери її повноцінного функціонування – в умовах еміграційного середовища. Структурно вироблена і здатна до саморозвитку культура української західної діаспори визначає певну світоглядну орієнтацію на національну традицію, яка за своєю суттю заснована на опозиційних категоріях картини світу “свого” та “чужого” простору. Відтак, у дослідженні обрані художні твори релігійного мистецтва українських митців-емігрантів другої половини ХХ століття, у яких віддзеркалюються специфіка взаємодії національної традиції та інонаціональних культурних цінностей.

Теоретико-культурологічне осягнення духовного доробку представників української діаспори дало змогу виявити різномірні форми вияву етнозахисної функції у свідомості емігрантів. Вони, у свою чергу, визначають самобутні механізми опрацювання митцем-емігрантом національних джерел, спричиняючи “культурну мозаїку” вітчизняного релігійного мистецтва, що виникло і розвинулося за межами України.

Аналіз художніх явищ релігійного мистецтва української діаспори другої половини ХХ століття довів, що творчість митців, які перебувають за межами батьківщини, розгортається у тісному зв’язку з національною традицією. У більшості сучасних культових творів митці-емігранти орієнтуються на канони і систему виразових засобів, що сформувалась в Україні впродовж періоду християнства. Отже,

відбулося органічне перенесення основних форм і жанрів української церковної традиції на ґрунт емігрантської культури.

Взаємодія національних джерел і сучасного соціокультурного простору зумовила оновлення релігійних жанрів. Насамперед, художні зразки сакрального мистецтва забарвлені неординарними етико-філософськими концепціями, що відтворюють характер світовідчуття українських переселенців.

У дисертації проаналізовано умови виникнення і функціонування моделей світоглядних орієнтацій еміграційного середовища, на основі яких запропоновано схему розгортання трьох естетичних напрямів (консервуючий, синтезуючий, трансформуючий) розвитку національної традиції у релігійному мистецтві української діаспори другої половини ХХ століття.

Консервуючий напрям творчості митців-емігрантів становить достеменне збереження канонічних жанрів вітчизняного релігійного мистецтва, у процесі якого *реставрується* система виражальних засобів українських стилів минулого часу. Така модель художньо-творчого акту задовольняє потреби еміграційного середовища в самозбереженні, відокремлюючи його від стильового експерименту, характерного загальнокультурному процесу сучасного світу.

Синтезуючий напрям творчості митців-емігрантів виявляє компромісне поєднання національної традиції предків та сучасної художньої культури, у результаті якого відбувається *модифікація* жанрів вітчизняного релігійного мистецтва. Художній твір, двоїстий за своєю суттю, спричиняє виникнення нових форм релігійної культури української діаспори, які узгоджуються з духовними потребами сучасності.

Трансформуючий напрям творчості митців-емігрантів констатує незворотній процес асиміляції українських емігрантів, неминучий для будь-якої діаспорної культури. Перебуваючи під впливом художньо-естетичних засад сучасного урбанізованого світу, митець-емігрант прагне втілити у своїх творах ідею універсальної, загальнолюдської віри. Відтак, національна церковна традиція втрачає своє первісне змістове навантаження, розгортаючись у площину *метаморфоз*.

Окреслені напрями художньої релігійної творчості представників української діаспори репрезентують багатогранність і своєрідність духовної діяльності переселенців. Прикметно, що релігійна творчість митців-емігрантів найбільше виявляє ознаки синтезуючого напрямку, оскільки саме він найкраще відображає

генеральний принцип будь-якої культури діаспори – взаємодію національної традиції та інонаціонального середовища.

Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблеми. Отримані результати дослідження слід розглянути на інших формах життєдіяльності етнospільноти, в духовній конституції якої присутній “генетичний код” вітчизняної культури. Це дозволить визначити універсальні ознаки національної екзистенції представників української діаспори та спроектувати їх на матеріал інших еміграційних громад.

Подальшої розробки потребують і проблеми збереження та пропаганди культурних надбань українських переселенців; вивчення їх життєдіяльності в контексті загальнонаціонального культурного процесу, проведення наукових конференцій та сприяння культурному діалогу між українцями в різних країнах світу.

Основний зміст дисертації викладено у публікаціях автора:

1. Прокопович Т. Релігійна символіка та образність в культурі української діаспори // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Наук. зап. Рівн. держ. ін-т. культури. – Рівне: Діва, 1998. – Вип. 3. – С. 235-244.
2. Прокопович Т. Неоромантична стилістика скрипкових концертів Вірка Балея // Наук. зап. Терноп. держ. пед. університету ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 1999. – №2. – С. 46-51. – (Серія: Мистецтвознавство).
3. Прокопович Т. Проблема традиції в культовій музиці української діаспори // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: Наук. зап. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне: РДГУ, 2000. – Вип. 5. – С. 212-223.
4. Прокопович Т. Українська церковна традиція на чужині // Народознавчі зошити. – 2000. – №6. – С.1043–1047.
5. Прокопович Т. Українське релігійне мистецтво 20-го століття (на прикладі духовного доробку митців-емігрантів): Методичні рекомендації для студентів культурологічних спеціалізацій. – Рівне: РДГУ, 2000. – 30с.
6. Прокопович Т. Національний фактор в культурі української діаспори // Посвіт: Наукове видання Українського центру культурних досліджень Міністерства культури і мистецтв України та Київського Національного університету культури і мистецтв / Укл. Ківшар Т.І., Петрова І.В. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 30-36.
7. Прокопович Т. Доробок М.Федоріва в контексті української церковної традиції // Роль християнства в утвердженні освіти,

- науки та мистецтва: історія, уроки, перспективи: Наук. зб. – Рівне: ППФ “Волинські обереги”, 2000. – С. 115 -120.
8. Прокопович Т. Синтез національного й інонаціонального у релігійній творчості митців-емігрантів // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: Наук. зап. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне: РДГУ, 2001. – Вип. 6. – С. 108-118.
 9. Прокопович Т. Модифікація вітчизняної культурної традиції у творчості українського митця-емігранта Зеновія Лавришина // Матеріали і тези науково-практичної конференції “Діячі науки і культури рідного краю”. - Рівне, 1995. – Вип.3. – С.70-72.

АНОТАЦІЯ

Прокопович Тетяна Юріївна

Функціонування національної традиції у релігійному мистецтві української діаспори другої половини ХХ століття. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.01 – теорія і історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2002 р.

Дисертація присвячена проблемі розвитку релігійного мистецтва української західної діаспори в контексті вітчизняної культури. У роботі розглядається культуротворчий процес української спільноти у сучасному полінаціональному суспільстві, заснований на взаємодії національної традиції та інонаціональних культурних цінностей. Обґрунтовується твердження, що в умовах інонаціонального середовища формуються й розвиваються різнонаправлені світоглядні орієнтації етнічної групи, спрямовані на національне самоствердження, які віддзеркалюються у художньо-творчому акті митців-емігрантів і конкретизуються в провідних естетичних напрямках релігійного мистецтва української діаспори другої половини ХХ століття – консервуючий, синтезуючий, трансформуючий. Відповідно, виявлено методи інтерпретації національної традиції: реставрація, модифікація, метаморфоза.

Ключові слова: українська діаспора, релігійне мистецтво, національна традиція, митець-емігрант, консервуючий, синтезуючий, трансформуючий.

АННОТАЦИЯ

Прокопович Татьяна Юрьевна

Феномен функционирования национальной традиции в религиозном искусстве украинской диаспоры второй половины XX столетия. Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01. – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2002.

Диссертация посвящена вопросам духовной деятельности украинской западной диаспоры в контексте национального религиозного искусства. В работе рассматривается процесс развития культуры украинской этнической группы в современном полинациональном обществе, основанный на взаимодействии национальной традиции и инонациональных культурных ценностей. Обосновано утверждение, что в условиях инонациональной среды формируются мировоззренческие ориентации этнической группы, которые отражаются в творческом акте художников-эмигрантов и конкретизируются в эстетических направлениях религиозного искусства украинской диаспоры второй половины XX века – консервирующий, синтезирующий, трансформирующий. Согласно этим направлениям выявлены методы интерпретации национальной традиции, а именно: реставрации, модификации, метаморфозы.

Ключевые слова: украинская диаспора, религиозное искусство, национальная традиция, художник-эмигрант, консервирующий, синтезирующий, трансформирующий.

ANNOTATION

Prokopovich Tetyana Yuriyivna

The functioning of the national tradition in the religions art of Ukrainian Diaspora of the second part of XX century. Manuscript.

The thesis for candidate's degree by specialty 17.00.01. – theory and History of Culture. – Kyiv National University of Culture and Arts. - Kyiv, 2002.

The dissertation is devoted to the investigation of the spiritual work of Ukrainian west Diaspora in the second part of XX century in the context of legacy religious art. The culture creative process of Ukrainian community in modern polio-national society, which was set up on the interaction of the

national tradition and belonging to another nation cultural values. The affirmation is motivated, that the orientations of the ethnic group which have the different directions are developed and formed in the conditions of emigrate environment. They are directed to the national self-confirming and are reflected art of artists-emigrants. The special attention is granted to the problem of grasping the idea by the Ukrainian migrants to the culture of great grand-fathers, which founds the harmonious continuation in the art activities of the representatives of Ukrainian Diaspora.

The given aspect of the studying of the vital activities of the Ukrainian Diaspora stipulated the analysis of the mechanisms of a cultural adaptation of emigrant to new ethnic social situation as a culture regulative factors of the development of ethnic community. To solve the given tasks the artistic specimens of the religious art of Ukrainian Diaspora (architecture, the writing of icons, music) which represent the spirit activities of the Ukrainians, beyond the boundaries of the genetically of native land. They are in the countries of North and South America, West Europe, and Australia. This gave a chance to make the complex observations of the speciality of working up the national tradition in religious creative work of Ukrainian artists emigrants, which reproduces the ethically-philosophic conceptions of Ukrainian Diaspora, concerning the national question.

The scientific elaborations of this problem in the fundamental works of researches of the culture and arts of Ukrainian Diaspora, the philosophy, the theory and the history of culture, the history of national faith are annualized in the history.

The character of national exestuation of Ukrainian migrants in the different culture surroundings is fixed in the work that is concrete in the prevailing models of emigrate world look – conservative, synthesizing and transforming. It is proved, that the different philosophical aesthetic putting coexist simultaneously in the emigrate area, which are stipulated by the original behavior of the representatives of Ukrainian Diaspora, relatively to the national question and the perceiving of new society.

The conservative direction of emigrate world look is based on the restoration, hermits in the new country of the Motherland's culture. on this way, the part of the foreign Ukrainians declares their national originality and finds the expression, the nostalgically feeling. This exceptional method of national self-expression, separated the Ukrainian Diaspora from the general cultural process of modern world. In the artistic compositions of A. Osadza, I. Mikytin V. Senchuk, M. Fedoriv, A. Gnatchishin, I. Sonevitskiy stipulates the conservation of the system of the conveyed means of the "Ukrainian styles", which present the past historical development of national art.

The synthesizing direction of world look of Ukrainian Diaspora expresses the compromised the combination of national tradition and aesthetic principle of modern souci-cultural environment. This process expresses the aspiration of Ukrainian settlers to integrate into the new cultural environment and in the same time not losing the own national which they belong to. The original models of synthesis of different national systems of believing and artistic forms determine the mechanism of modification of national religious art in Ukrainian Diaspora, in the creative work of I.Stezyura, Yu. Kodak, S. Gordinskiy, P.Holodniy, Yu.Mokrizkiy, O. Masurik, Z. Lavrishin, Z. Lisko, A.Rudnitskiy.

The transforming direction of world look of foreign Ukrainians certifies the non opposite assimilation, which is typical for any culture of Diaspora. The result interaction of national tradition and different national surroundings causes the transformation the re-comprehending of the cultural values of great grand fathers, which lose the primary profound meaning. On this base R. Zuk, P. Lopata, E. Andievska, Ya.Gnizdovskiy, M. Kuzan, V. Baley create the original artistic compositions, which are enriched with religious symbols, and which express the search of universal, general human's trusting of God.

The analysis of a religious creative work of the representatives of Ukrainian Diaspora of the second part of XX century allowed to show the importance in the spiritual constitution of migrants of the "genetically code" of great grand fathers culture. It gives a chance to determine the predominating world looked orientations of the Ukrainian emigrants, directed to the national self-determination.

Key words: the Ukrainian Diaspora, religious art, national tradition, artists-emigrants, conservative, synthesizing, transforming.

Підписано до друку 23.04.02. Формат 60x90/16
Наклад 100 прим.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 1.0. Обл. вид. арк.0.9. Зам.53/3

Редакційно-видавничий відділ Рівненського державного гуманітарного
університету
33028, м.Рівне, вул.Бандери, 12, тел.26-48-83.

452289

АВ 51.991

1885 057

МИСТ